

Wprowadzenie

Przedstawiamy Państwu nr 61 czasopisma „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna” przygotowywanego przez Wydział Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Tom stanowi zbiór ośmiu artykułów opracowanych przez autorów z ośrodków naukowych z całej Polski. Cztery z nich zostały napisane przez uczestników seminarium pt. „Zielona i niebieska infrastruktura na obszarach wiejskich”, które odbyło się w Muzeum Narodowym Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie w dniu 20 października 2021 r. i było XV edycją z cyklu „Rozwój obszarów wiejskich”. Zostało zorganizowane przez Zakłady Geografii Rolnictwa i Wsi oraz Geografii Kompleksowej, Stację Ekologiczną UAM oraz Stowarzyszenie Geodetów Polskich Oddział Wielkopolski w Poznaniu. Cztery pozostałe artykuły są opracowane w formie variów.

W tym tym autorzy poruszają problematykę zielonej infrastruktury, wyzwań związanych z analizą suburbanizacji mieszkaniowej na obszarach podmiejskich, możliwości powiatu, które mogłyby wpłynąć na poprawę jakości planowania przestrzennego, kierunków naukowej debaty nad systemem planowania przestrzennego w okresie PRL oraz aktualnych zagadnień dotyczących polityki w zakresie usług edukacyjnych.

O potencjale agroekosystemów w zakresie naturalnej regulacji liczebności szkodników w krajobrazie rolniczym pisze Damian Łowicki. Autor zwraca uwagę, że zadrzewienia śródpolne podwyższają efektywność nie tylko pod kątem zwiększenia oporu środowiska naturalnego na wystąpienie gradacji szkodnika, ale także innych usług, takich jak zapylenie czy regulacja klimatu. W ostatnim czasie dokonały się znaczne postępy w mapowaniu usług ekosystemowych, ale naturalne zwalczanie szkodników jest jednym z najrzadziej podejmowanych tematów. Celem opracowania jest przedstawienie przestrzennej zmienności potencjału i zapotrzebowania na tę usługę ze wskazaniem tych części Polski, w których potrzeby ochrony zadrzewień są największe. Badania te mogą być też podstawą działań wspierających ochronę bioróżnorodności.

Jednym z przedsięwzięć powodujących zachowanie bioróżnorodności jest zazielenianie terenów rolnych. Problematyką tą zajęli się Anna Kołodziejczak i Krystian Koliński w artykule pt. „Zazielenienie terenów rolnych jako komponent zielonej infrastruktury na obszarach wiejskich w Polsce”. Celem opracowania jest ocena zróżnicowania przestrzennego efektu zazielenienia w Polsce w odniesieniu do terenów użytkowanych rolniczo na skutek wprowadzania „zielonych” płątności bezpośrednich. Badania wskazują na niewielkie znaczenie „zazielenienia” Wspólnej Polityki Rolnej dla ochrony bioróżnorodności w polskim rolnictwie. Ograniczenia wynikające z wdrożenia mechanizmu „zazielenienia” dotyczyły niewielkiej grupy największych gospodarstw (powyżej 30 ha), które są zlokalizowane w północnej i zachodniej Polsce. Pozostała część kraju nie odczuła wyraźnych skutków

wprowadzenia nowych zasad, co pozwoliło kontynuować ekstensywny sposób gospodarowania. Z kolei do korzyści wynikających ze stosowania nowego mechanizmu należy zaliczyć spadek zapotrzebowania na nawozy i środki ochrony roślin, co pozytywnie wpływa na produktywność i dochodowość upraw. System wspierania dywersyfikacji istnieje, ale równie dobrze można by z niego zrezygnować. Rolnicy i tak chronią glebę, bo samoistnie stosują dywersyfikację, a rola procedur wprowadzania zróżnicowanych upraw w ramach „zazieleniania” jest marginalna.

W kolejnym artykule Elżbieta Kobojeck wskazała na współczesne formy użytkowania i zagospodarowania wydm śródlądowych położonych na obszarze intensywnie użytkowanym rolniczo w dorzeczu Bzury i Neru. Analizowano rozmieszczenie lasów na tle terenów wydmowych oraz wskazano funkcje tych lasów. Podjęto próbę oceny wrażliwości środowiska wydm śródlądowych na przejawy różnych form antropopresji i wskazano zagrożenia wynikające z występującego ocieplenia i częstych susz. Zdecydowana większość wydm jest zalesiona. Należy także podkreślić, że lasy występują prawie wyłącznie na piaskach wydmowych, dlatego mają małe powierzchnie i są rozproszone w przestrzeni rolniczej, co jest sytuacją niekorzystną. Jednak nawet one w krajobrazie rolniczym są wyjątkowo cenne. Na obszarach piaszczystych pełnią przede wszystkim rolę glebotwórczą i są też najlepszą formą ochronną gleby przed erozją zarówno eoliczną, jak i wodną. Warto zaznaczyć, że w czasie zmiany warunków klimatycznych i coraz większego osuszenia gruntu będzie wzrastało znaczenie funkcji ochronnej.

O przekształceniu struktury ekosystemów na obszarach wiejskich piszą Daria Pieczka i Małgorzata Stępniewska. Autorki uważają, że jednym z głównych czynników ich przekształceń są zmiany pokrycia terenu i użytkowania ziemi. W odniesieniu do terenów wiejskich w Polsce najistotniejsze zmiany dotyczą przekształcania gruntów rolnych na cele nierolne. Celem pracy jest zaproponowanie metodologii identyfikacji zmian w strukturze głównych typów ekosystemów, z wykorzystaniem danych szczegółowych odnośnie do struktury użytków gruntowych. Badania miały charakter studium przypadku i obejmowały gminę wiejską Łubowo w województwie wielkopolskim. Wyniki badań wskazały na trwające procesy przekształceń agroekosystemów, które nasilają się w ostatnich latach i przebiegają według prawidłowości obserwowanych także dla innych obszarów wiejskich w Polsce. Rezultaty tego typu analiz pozwalają na efektywniejsze zarządzanie rozwojem lokalnym poprzez pełniejsze uwzględnienie roli ekosystemów w utrzymaniu stabilności ekologicznej i w rozwoju społeczno-gospodarczym obszarów wiejskich.

Drugą grupę artykułów w niniejszym tomie otwiera tekst Katarzyny Kuzary i Roberta Szmytkie poświęcony szacowaniu faktycznej liczby ludności na obszarach podmiejskich na podstawie gminy Czernica w latach 2012 i 2013, położonej w strefie podmiejskiej Wrocławia. Omawiany problem niedoszacowania populacji jest związany z niedopełnieniem obowiązków rejestracji w miejscu zamieszkania. Doprowadziło to do rozbieżności między rzeczywistą liczbą ludności lokalnej a oficjalnymi danymi statystycznymi. Analiza ta miała na celu ustalenie, ile osób faktycznie zamieszkuje na terenie gminy Czernica przy użyciu autorskiej metody szacowania rzeczywistej liczby mieszkańców na podstawie zbiorczych danych

statystycznych o zameldowaniu, pochodzących z Powszechnego Elektronicznego Systemu Ewidencji Ludności (rejestr PESEL) z 2012 r. oraz przestrzennych danych z Bazy Danych Topograficznych (BDOT) z 2013 r. Autorzy stwierdzili, że konieczne wydaje się wprowadzenie modyfikacji w procedurze rejestracji danych demograficznych związanych z ruchliwością ludności w celu minimalizacji kosztów przestrzennych ponoszonych przez obszary objęte suburbanizacją mieszkaniową, a także poprawy wiarygodności statystyk demograficznych. Problem ten dotyczy również innych regionów Polski.

Kolejne dwa artykuły poruszają zagadnienia planowania przestrzennego. Waldemar A. Gorzym-Wilkowski w opracowaniu pt. „Powiat – potencjalny podmiot planowania przestrzennego” stwierdza, że polskie zagospodarowanie przestrzenne dotknięte jest wieloma problemami, wśród których najważniejszy jest chaos zabudowy. Przyczyny tych problemów leżą głównie w wadach systemu planowania przestrzennego. Gmina, która jest kluczowym podmiotem planowana przestrzennego, działa w uwarunkowaniach organizacyjnych, ekonomicznych i społeczno-politycznych obniżających standard planowania. Jednocześnie samorząd powiatowy, funkcjonujący na marginesie planowania przestrzennego, jest wolny od tych uwarunkowań. Celem artykułu jest zatem wskazanie, dlaczego i w jaki sposób silniejsze zaangażowanie powiatu może ułatwić realizację zasadniczych celów planowania przestrzennego. Wydaje się jednak, że niezależnie od przyjętego rozwiązania dokumenty planowania przestrzennego sporządzane przez powiat powinny określać kluczowe elementy przestrzeni lokalnej, w tym zwłaszcza: dominujące funkcje terenów, najważniejsze zasady zagospodarowania, w tym obszary objęte zakazem zabudowy, zasady ochrony środowiska, krajobrazu i wartości kulturowych, przebieg głównych dróg i innych sieciowych obiektów infrastrukturalnych oraz lokalizację dużych obiektów publicznych. Rozstrzygnięcia dotyczyć muszą w zasadzie wszystkich najważniejszych składników przestrzeni. Ich powierzenie powiatowi pozwoliłoby w pełni wykorzystać mniejsze gminy, podatność powiatu na presję o charakterze ekonomicznym i społeczno-politycznym. Niewątpliwie rozwiązanie takie mogłoby w sposób istotny przyczynić się do wzmocnienia roli planowania przestrzennego jako narzędzia zachowania ładu przestrzennego.

W kolejnym tekście pt. „Kierunki naukowej debaty nad systemem planowania przestrzennego w latach 1970–1989” Maciej Nowak przeanalizował kluczowe tezy wyrażone w dyskusji naukowej dotyczącej systemu planowania przestrzennego w okresie Polski Rzeczypospolitej Ludowej. Wyodrębniono trzy okresy, w ramach których wybrano publikacje w najszerszym stopniu odnoszące się do spraw związanych z systemem planowania przestrzennego. W największym zakresie skupiono się na publikacjach wydanych w Biuletynach i Studiach Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk. Wskazane tezy naukowe odniesiono do współczesnych, podejmując próbę odpowiedzi na pytanie, w jakim zakresie i w jaki sposób zachowały aktualność oraz czy mogą stanowić szerszy punkt odniesienia dla współczesnych analiz. Badania potwierdzają więc pewną powtarzalność części problemów systemu planowania przestrzennego. Do istotnych wartości dyskusji prowadzonych w wyodrębnionym

okresach zaliczono: próby zdefiniowania prawnej roli planów zagospodarowania przestrzennego, dostrzeganie braku efektywności wybranych organów administracji publicznej, odpowiedzialnych za planowanie przestrzenne, a także określenie i klasyfikację roli konfliktów przestrzennych w systemie planowania przestrzennego, z przełożeniem również na dyskusję na temat rozwiązań prawnych. Należy uznać, że zwłaszcza w ramach wyodrębnionych powyżej zagadnień analizowana literatura wciąż może i powinna stanowić istotny punkt odniesienia, poszerzający zakres prowadzonej dyskusji.

Prezentowany tom zamyka tekst Danuty Piróg pt. „Powstawanie niedoborów kadrowych w szkolnictwie. Przegląd stanu badań oraz rekomendacje dla lokalnej polityki w zakresie usług edukacyjnych”. Celem artykułu jest scharakteryzowanie procesów skutkujących niedoborami nauczycieli oraz działań sprzyjających obniżeniu ryzyka utraty płynności kadr w systemie edukacji jako ważnego zadania dla polityki regionalnej. W wyniku studiów literatury ustalono, że do niedoborów dochodzi przede wszystkim na skutek tzw. „wyciekania” z zawodu młodych nauczycieli, senioralizacji profesji oraz upowszechniania się alternatywnych modeli karier. Za działania skutecznie zapobiegające temu problemowi uznaje się, m.in. „retencjonowanie kadr” i systemowe wspieranie integracji oraz socjalizacji młodych nauczycieli ze środowiskiem szkolnym.

Składamy serdeczne podziękowania wszystkim autorom artykułów prezentowanych w nr 61 czasopisma „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”. Dziękujemy za trud i czas poświęcony na przygotowanie artykułów naukowych. Chcę zapewnić, że doceniamy Państwa zaangażowanie, i wierzymy, że artykuły przyczynią się do podniesienia stanu wiedzy na temat rozwoju regionalnego i polityki regionalnej.

*Redaktor tomu
Anna Kołodziejczak*